

ZALAEGERSZEGI KÖZÉPISKOLÁSOK OLVASÁSI-, KÖNYVTÁR-, SZÁMÍTÓGÉP-, ÉS INTERNETHASZNÁLATI SZOKÁSAI

2009 júniusában fejeztem be a tanulmányaimat a Pécsi Tudományegyetem informatikus könyvtáros szakán, kiegészítő képzés keretében. A diplomadolgozatomat a fenti témában írtam, melynek rövid összefoglalását szeretném megosztani az érdeklődő kollégákkal.

A témaválasztás indoklása

A zalaegerszegi Apáczai Csere János Általános Művelődési Központ könyvtárosaként - ahol gimnázium is működik - a figyelmem középpontjában kell, hogy álljanak a tizenéves diákok. Sokat olvasó emberként nehezen élem meg, hogy a fiatalok közül egyre kevesebben olvasnak a maguk öröme, s egyre ritkábban veszik igénybe a könyvtár által nyújtott szolgáltatásokat, lehetőségeket. Kíváncsi voltam, hogy az olvasás helyett milyen szabadidős tevékenységeket részesítenek előnyben, s a technikai ismereteket az anyatejjel magába szívó generáció mennyire rabja a számítógépnek, az internetnek, s ezek sokrétű lehetőségeit mennyire és milyen célra képes kihasználni? Az is érdekelt, hogy a különböző iskolatípusokba járó más-más tanulmányi eredményű és családi háttérű gyermekek szokásaiban (a vizsgált témákban) van-e eltérés? Az országos könyvtári stratégiai tervben is szereplő olvasóvá nevelés, a könyvtárhasználat népszerűsítése, s az élethosszig tartó tanulás támogatása szempontjából is fontos ismerni a mai fiatalok hozzáállását a könyvtárakhoz, hogy tervezni lehessen az elkövetkezendő évek teendőit, feladatait. Egyre többször hallani, hogy a könyvtárak hagyományos feladatai megváltoznak, át kell értékelní a funkciókat, gyorsan alkalmazkodó könyvtárrá kell válni. Szemléletet kell váltani, a tevékenységeket részben át kell helyezni az internet virtuális tereire, közös együttműködést alakítva ki a használókkal, akik közé remélhetően egyre több fiatal lehet megnyerni.

Az utóbbi években, évtizedekben sokféle felmérés készült Magyarországon az olvasás, könyvtárhasználat, s újabban a számítógép- és internethasználat témakörében. Készültek országos és helyi, a teljes lakosságot vagy csak egy rétegét vizsgáló elemzések.

A dolgozat megírásának módszere

A szakirodalom áttekintése után, a korábbi felmérések kérdéseit figyelembe véve 2008 tavaszán két saját készítésű kérdőívet töltöttem ki Zalaegerszeg 4 középiskolájának egy-egy 10. évfolyamos osztályával. Két-két válogatott, illetve gyengébb tanulói állománnyal dolgozó gimnáziumot és szakközépiskolát (az egyiknek a szakképzős osztályát) választottam, hogy a tanulmányi eredményből adódó különbségek - ha vannak - láthatóvá váljanak. A két gimnázium a Zrínyi Miklós Gimnázium és az Apáczai Csere János Általános Művelődési Központ Gimnáziuma, a két szakközépiskola a Csány László Közgazdasági Szakközépiskola és a Deák Ferenc és Széchenyi István Szakközép- és Szakiskola volt.

Az első, a tanári kérdőív segítségével a felmérésben résztvevő osztály egészének általános jellemzőit (létszám, nemek aránya, tanulmányi átlag stb.), a diákok olvasással,

szövegértéssel kapcsolatos problémáit, szociális helyzetét, valamint az iskola paramétereit, a pedagógusok hozzáállását az olvasás kérdéséhez, s az iskolai könyvtár működését próbáltam felmérni. Ezt a kérdőívet az osztályfőnök, a könyvtáros, a magyar tanár töltötte ki egymással együttműködve.

A második, a diákoknak készített kérdőívet minden gyermek névtelenül, egyénileg töltötte ki. A 47 kérdésből 20 kapcsolódott a számítógéphez és az internethez, 1 a szabadidős tevékenységekhez, 11 az olvasáshoz, 4 a könyvtárhasználathoz, 1 az információszerezéshez, 10 pedig információ a gyerekekről és a családjáról. A kérdőívet összesen 111 tanuló töltötte ki.

A korábbi, mások vizsgálataiból egyaránt levonható következtetések:

- A szabadidő eltöltésében a szórakoztató elektronika (TV, rádió), s a számítógép terjedése háttérbe szorítja az olvasást, az internethasználat pedig megelőzi a televíziózást is.
- A fiatalok között mérhető leginkább az olvasási kedv visszaesése a korábbi generációkhoz képest.
- Az ifjak elsősorban szakirodalmat és kötelező olvasmányokat olvasnak. A szépirodalomban a mai angol és amerikai írók kiszorítják a magyar, illetve a klasszikus külföldi szerzőket. A lányok között több az olvasó.
- A könyvet nem olvasók kb. $\frac{3}{4}$ -e olvas valamilyen sajtóterméket.
- A hazai középiskolások olvasási kultúráját kutatva kimutatható, hogy a gimnazisták vezetnek, majd gyengébb teljesítménnyel a szakközépiskolások, végül a szakképzősök következnek.
- A szülők iskolai végzettsége befolyásolja a gyerekek olvasási szokásait (motiváció, példamutatás).
- A legtöbb középiskolásnak van otthon számítógépe. Magasabb a csak számítógéppel rendelkezők aránya, mint az internet-elérhetőséggel rendelkezőké.
- Az ezredforduló gyermekei (1982-2000 között születettek) számára a számítógép- és internethasználat mindennapos tevékenység, születésüktől fogva jelen van a környezetükben.
- A fiatalok több időt töltenek a számítógép előtt, mint könyvolvasással, de ha olvasnak, akkor a nyomtatott könyvet részesítik előnyben. Az anyaggyűjtésben előtérbe került az internet a kézikönyvekkel és a könyvtárakkal szemben.
- Minden fiatal bizonyos szinten ért a számítógép- és internethasználatához, hiszen tanulják. Rendszeresen kb. $\frac{3}{4}$ -ük használ számítógépet, s legalább hetente internetet.
- A középiskolások internethasználata megközelíti a 100 %-ot. Nagyon kevesen vannak közülük, akik egyáltalán nem, vagy ritkán (havonta egyszer) interneteznek.
- Az iskola és az otthon az internetezés elsődleges helyszíne. A könyvtárban internetezők száma kevés.
- A leggyakoribb internetes tevékenység az e-mailezés, a legritkább az on-line vásárlás. A chat és a letöltés is az utolsó helyeken állt 2004-ben. A WIP 2006-os projekt adataiban már az e-mail mögé felsorakozott a csevegés, a játék és az információgyűjtés fő tevékenységként.

A középiskolások körében végzett saját kérdőíves felmérésem eredményeként azt vártam, hogy

- a zalaegerszegi fiatalok számára is természetes közeg a számítógép és az internet világa;
- szinte mindenki rendelkezik saját számítógéppel és internet-hozzáféréssel, ezért nagyrészt otthon végzik az ezzel kapcsolatos tevékenységeket;
- hiába net-generáció a mai fiatalság, véleményem szerint a gyerekek kis része ismeri és használja a számítógép és az internet nyújtotta számtalan lehetőséget. Az online könyvtári katalógusok, adatbázisok is ismeretlenek a számukra;
- a közösségi kapcsolattartás nagyon fontos az ifjaknak, fő eszközének a chatet, s a közösségi oldalakat gondolom;
- az információgyűjtéshez, a referenz kérdések megoldásához nem a könyvtártól, hanem az internettől várják a válaszokat, a megoldást;
- a tankönyveken kívül egyre kevesebben és kevesebbet olvasnak, s olvasmányaik beszerzésekor sem a könyvtár jut elsőként az eszükbe. Aki olvas, szerintem még ma is előnyben részesíti a nyomtatott dokumentumot;
- a vizsgált iskolák Zalaegerszeg közoktatásában elfoglalt helyzetét ismerve feltételezem, hogy a Zrínyi Miklós Gimnáziumba és a Csány László Közgazdasági Szakközépiskolába jó képességű, jó tanuló, törekvő, céltudatos gyerekek járnak, a zrínyisek mögött magasan képzett, jól kvalifikált szülői háttérrel. Ezek a tanulók többet olvasnak, az internetet magasabb arányban használják információszerzésre, s a számítógép, a világháló funkcióinak, szolgáltatásainak, lehetőségeinek szélesebb körű tárházát veszik igénybe, mint a kortársaik;
- véleményem szerint a szülő háttér (anyagi-, műveltségbeli-, olvasási helyzet) nagymértékben befolyásolja a gyermek iskolaválasztását, érdeklődését, lehetőségeit.

Számomra a fő kérdés, hogy a könyvek, a könyvtárak számára mennyire elveszett a jövő felnőtt generációja, a számítógép- és internethasználat karöltve a televízióval végeképp kiszorítja-e az olvasást a szabadidős tevékenységek közül?

A felmérésem eredménye

A szakmai bevezetőben leírt feltételezéseimet, elvárásaimat teljes mértékben, a korábbi vizsgálatok alapján leírt állításokat is nagyrészt alátámasztja a saját kérdőíves felmérésem eredménye.

- A mai tizenéveseket nevezik net-, IT-generációnak, Google-nemzedéknek, ezredeknek, digitális bennszülötteknek. Számukra természetes a technikai környezet, mindennapi életük szerves része. A középiskolás korosztály minden tagja számítógép- és internethasználó. A tanulók 93 %-ának van otthon számítógépe, s kicsit kevesebbnek (81 %-nak) internethozzáférése. A diákok 78 %-a (kb. $\frac{3}{4}$ -e) rendszeresen használ számítógépet és 95 %-a internetet.
- A fiatalok a technikai eszközök használata, s az egyre újabbak megismerése terén óriási előnyt élveznek az idősebb generáció, a digitális bevándorlók előtt.
- A diákok szabadidős tevékenységekre vonatkozó rangsorában előre kerültek a társas kapcsolatok és a sport. A számítógép-használat megelőzte a TV-nézést, a magasabb kultúrát képviselő színház, koncert, kiállítás, s az olvasás minden fajtája pedig a sor végére került.

- A számítógép- és internethasználat általános a diákok között, naponta legtöbben a zrínyiek használják a számítógépet, az apáczaisok az internetet. Otthoni számítógéppel és internettel leggyengébben a deákos fiatalok vannak ellátva. A legnépszerűbb tevékenységek: zenehallgatás, böngészés, beszélgetés, levelezés, zeneletöltés, játék egyedül. Kevésbé elterjedtek a kreativitást, alkotást felölelő on-line tartalmak. Legkevésbé használják az on-line újságszerkesztést, a naplóírást (blog), a netrádió üzemeltetést, a honlapkészítést, a programozást és a vásárlást. A legnépszerűbb internetes oldalak: közösségi portálok, levelezés, videók, videomegosztók, keresők, hírek, sport, bulvár, autó, informatika, web-áruház, szex-pornó. A Könyvtár 2.0 alkalmazások bevezetésével a fiatalokat talán újra nagyobb számban meg lehetne nyerni a könyvtáraknak. A legkeresettebb témák: zene, film, hírek. Az interneten történő könyvtár- és adatbázishasználat kevés, ezek az oldalak ismeretlenek a diákok nagy részének.
- A tanulók digitális könyvtári kultúrája csekély. Alacsony a digitális könyvtárak, adatbázisok, OPAC-ok, on-line szolgáltatások ismerete és használata. A könyvtárosok mielőbbi feladata kell, hogy legyen ezek megismertetése, a digitális írás- és olvasástudás készségeinek elsajátíttatása. A mai tizenévesek ugyanis hiába rendelkeznek magasfokú technikai ismeretekkel, ha az ismeretszerzés, tanulás hatékony, modern eszközei, lehetőségei nincsenek a birtokukban, esélyeik a boldogulásra, az eredményességre, az érvényesülésre csökkennek.
- Az internetezés elsődleges helyszíne az otthon és az iskola, a könyvtárat csak 5 % jelölte meg.
- A számítógép- és internethasználatban nem igazolódott a Zrínyi Gimnázium tanulójának feltételezett előnye, ám a digitális könyvtárakat, adatbázisokat ők ismerik legjobban. A csányos diákokat sok területen, tevékenységnél megelőzték az apáczais diákok. A Deák Szakközépiskola fiataljai általában lemaradtak a másik három iskola mögött.
- Az általam kérdezett osztályokban több a fiú, így számszerűleg közülük olvasnak többen. Egyaránt magasabb a száma a nem olvasó lányoknak és fiúknak, mint olvasó társaiknak, ám ez az arány a lányoknál kedvezőbb a könyvet forgatók javára.
- Az olvasási kedv elveszésének oka lehet az írási-, olvasási-, szövegértési nehézséggel küzdők magas aránya is. Bebizonyosodott, hogy a diplomás anyák közül olvasnak a legtöbben. Az ő gyermekeik között több az olvasó, mint a nem olvasó, s ők kapják a legtöbb biztatást is.
- Igazolódott az olvasás terén a gimnazisták vezető szerepe, s a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők pozitív, motiváló hatása. A szakiskolába járó fiatalok a szülők képzettsége és az olvasás terén is elmaradnak a többi vizsgált diáktól.
- Az anyák között is sok a nem olvasó, így nincs a gyerekek előtt a családban példa. Emellett magas az olvasási-, írási-, szövegértési nehézséggel küzdő diákok aránya (38 %, melyből a legtöbb tanuló deákos, a legkevesebb zrínyis). Nem csoda tehát, hogy a fiatalok zöme nem szeret olvasni. Az irodalmi szöveg hiánya, a chat, sms gyakori használata megváltoztatja a fiatalok szókincsét, szóhasználatát, kifejezőmódját.
- A könyvet nem olvasók $\frac{3}{4}$ -e azonban valóban olvas sajtóterméket.
- A tinédzserek az ismeretszerzésben ma már előnyben részesítik a világhálót a könyvtárral szemben, s olvasmánybeszerzésükben is a diákok fele internetes megoldást választ.

- A Gutenberg galaxisnak szerencsére még nincs vége, a diákok ugyanis hosszabb szövegek, s szépirodalom olvasásánál előnyben részesítik a nyomtatott formát. (180 válaszból csak 38 irányult az interneten történő olvasásra). Újságot, ismeretterjesztő, s tananyagot kiegészítő szöveget azonban többen és gyakrabban olvasnak a világhálón.
- A vizsgált diákok az olvasmányaik között több szépirodalmat, különösen ifjúsági regényeket és kötelező olvasmányokat jelöltek meg, mint szakirodalmat. Az ismeretterjesztő könyvek szerzői között többségben vannak a magyarok, a szépirodalomnál a külföldiek. A mai írók mellett számos klasszikus is előfordul.
- A diákok tudatában még él a hagyományos könyvtár is, s a szolgáltatások közül a szépirodalom kölcsönzése a leggyakoribb.
- A könyvtárak tekintetében a vizsgált zalaegerszegi középiskolák jó helyzetben vannak: a közvetlen és a tágabb környezetükben is működik iskolai-, illetve közkönyvtár. Ennek ellenére a diákok kb. 1/3-a nem könyvtártag sehol.
- A legideálisabb helyszínnek a diákok számára az ÁMK kétfunkciós könyvtárát tartom, ahol hosszabb nyitva tartási időben gazdagabb állományt, több számítógépet használhatnak a diákok, mint egy sima iskolai könyvtárban.
- Általánosságban beigazolódtott, hogy a gyerekek sok mindenben a szülői mintát követik: iskolaválasztás, művelődés, olvasás, tanulás. Az esélyük és az esélytelenségük újratermelődik.
- A sok szempontból jobb helyzetben lévő Zrínyi Miklós Gimnázium tanulói azonban céljaikat, tevékenységeiket, olvasási-, könyvtár-, számítógép- és internethasználati szokásaikat tekintve e felmérés alapján nem tűnnek ki magasan az apáczais és csányos kortársaik közül. A könyvtári tagság terén elmaradást mutatnak, a kérdőív komolyan vétele tekintetében pedig az utolsók a 4 iskola közül.

Remélem, hogy a hagyományos és a digitális könyv- és könyvtári kultúra hosszú távon megfér egymás mellett, egymást kiegészítve, együtt szolgálva a mai és a felnövekvő nemzedék igényeit.

Zárja a munkát Nagy Attila hasonló, szebben megfogalmazott gondolata: „Felesleges volna most itt felidézni a belefeledkező, örömszerző olvasás mással nem pótolható intim élményét, melyet nehezen tudunk merev derékkel, feszes felsőtesttel, képernyőre szegzett tekintettel, illusztrációk, a könyv borítójának tapintása, illetve lapjainak előre és visszapörgetése nélkül elképzelni, de tudomásul vesszük, örömmel üdvözljük, hogy mind több fiatal számára a jövőben éppen az internet nyithatja meg a varázslatoknak ezt az addig még nem ismert formáját. Csak a választás szabadságát őrizzük meg! A lehető legtöbb ember számára!”¹

Tóth Edit

¹ Nagy Attila: Kulturális tőke és internethasználat – középiskolás szemmel. = Könyv és Nevelés, 2001. 3. sz. p. 14-22.